

ДО ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА ЧЕРЕЗ ПРАВОСВІДОМІСТЬ

Тетяна Михайліна

TO THE ISSUE OF THE INTEGRATION OF SOCIETY POLITICAL AND LEGAL SYSTEMS THROUGH LEGAL AWARENESS

Tetyana Mikhaylina

Анотація. В роботі розкриваються аспекти взаємодії правової та політичної системи суспільства та здійснено спроби аргументувати шляхи їх якісної трансформації через механізм підвищення правосвідомості.

Було зроблено висновок про часткове співпадіння політичної та правової системи одна з одною та з іншими підсистемами соціуму, але водночас наявність ознак, характерних лише певній системі. Також знайшла підтримку і розвиток теза про доцільність лише синхронної модернізації політико-правових явищ, що повинно відбиватись на рівні правової політики, яка, у свою чергу, виступає передумовою властивого їй ступеня правосвідомості населення. Правосвідомість же за кібернетичним принципом ідентифікується в якості інтегративного елементу не лише правової реальності, а й усіх соціальних підсистем з останньою.

В роботі акцентується увага на тому, що усі політичні зрушення (сприятливі або ні), будучи опосередкованими правосвідомістю, призводять до її трансформації, а через неї знаходять відображення у всіх правових феноменах, причому зворотній зв'язок також має місце. Зазначене наводить на думку, що підвищення рівня правосвідомості виключно правовими засобами представляється обмеженим саме через її інтегративні властивості. Очевидним, виходячи з цього, є висновок про ефективність позитивних трансформацій правосвідомості лише на основі залучення власне юридичних, політичних, економічних, інформаційних, організаційних та загальносоціальних механізмів.

Ключові слова: правосвідомість, право, політика, правова система, політична система, правова політика.

Summary. The paper reveals the aspects of interaction between the legal and political system of society and attempts to argue the ways of their qualitative transformation through the mechanism of raising legal awareness.

It was concluded that the political and legal system partially coincided with each other and with other subsystems of society, but at the same time there are the features related only to a certain system. Also, the thesis about the expediency of only synchronous modernization of political and legal phenomena was supported and developed, which should be reflected at the level of legal policy, which, in turn, is a prerequisite for its inherent degree of legal awareness of the population. The legal consciousness behind the cybernetic principle is identified as an integrative element not only of legal reality, but also of all social subsystems with the latter.

The paper focuses on the fact that all political changes (favorable or not), being mediated by legal consciousness, lead to its transformations, and through it are reflected in all legal phenomena, and feedback also takes place. This suggests that raising the level of legal awareness exclusively by legal means is limited because of its integrative properties. Obviously, based on this, the conclusion about the effectiveness of positive transformation of legal consciousness only on the basis of legal, political, economic, information, organizational and social mechanisms.

Key words: sense of justice, law, policy, legal system, political system, legal policy.

Актуальність теми дослідження. Питання взаємодії правової та політичної систем суспільства не є новим для науки. До нього у різні часи зверталися науковці-

правники, політологи, соціологи, але проблема не втрачає своєї актуальності і на сучасному етапі у зв'язку з тим, що право є засобом вираження політики, але водночас організуючим та координуючим елементом щодо неї. Тобто досконалість функціонування кожної компоненти правової та політичної системи не може не відобразитися на іншій, певним чином впорядковуючи її. Так само, як і будь-які вади здійснюють обопільний вплив, розхитуючи обидві системи в комплексі. Крім того, не слід забувати, що політична та правова системи діють не самостійно, а передусім, виступають підсистемами глобальної соціальної системи суспільства, позначаючись на ній у спосіб, безпосередньо залежний від рівня їхнього розвитку.

Але, звертаючись до взаємодії політичної та правової підсистем суспільства, усі дослідники цікавилися механізмом їхніх інтеракцій та намагалися відшукати той пов'язуючий елемент, який у підсумку і забезпечує позитивні чи негативні видозміни. Слід відзначити, що таких підходів є дійсно значна кількість, проте власні дослідження автора дають можливість стверджувати, що на межі кожної окремої точкової взаємодії політичної та правової системи самовиявляється правосвідомість певного суб'єкта однієї з досліджуваних систем. Таким чином, виключно врахування колективної та індивідуальної правосвідомості (а також її особливостей) як інтегруючого компоненту щодо політичної та правової систем надасть можливостей для їхньої обопільної еволюції та якісного цілеспрямованого впливу.

Предметом даного дослідження є аспекти взаємодії політичної та правової системи суспільства через правосвідомість.

В якості мети наукової статті можна назвати обґрунтування ролі правосвідомості у взаємодії правової та політичної системи суспільства.

Основний текст. Отже, як слідує з викладеного вище, однією з соціальних підсистем, яка своєю інтеграцією із системою правовою забезпечує трансформаційні зміни правосвідомості (у позитивний чи негативний бік), можна назвати систему політичну. Від рівня розвитку політики та усієї політичної системи безпосередньо залежить репутація владних еліт в очах громадян, а отже, – впевненість у їхніх рішеннях.

Оскільки політичний курс країни, що реалізується провладною політичною силою, завжди знаходить своє відображення у системі права та сприймається населенням з певним інтелектуальним, емоційним та вольовим навантаженням, політична система також інтегрована з правовою через правосвідомість (за кібернетичним принципом).

Політична система суспільства у політології одними науковцями визнається сукупністю взаємозв'язаних і взаємозалежних політичних інституцій та організацій, за допомогою яких здійснюється завоювання, утвердження і функціонування політичної влади в суспільстві відповідно до досягнутого рівня його політичної культури [1, Andreev], тобто акцент робиться на суб'єктному складі. Інші ж концентруються на політичних відносинах, визначаючи політичну систему як стійку форму людських відносин, за посередництва якої ухвалюються і втілюються в життя авторитетновладні рішення у конкретному суспільстві [2, Dziubka]. Зазначені підходи жодним чином не виключають, а навпаки, скоріше, доповнюються один одним, бо кожна система є відносно обмеженою та включає усі явища однієї природи, що надає підстави включити до політичної системи: її суб'єктів, політичні відносини, політичні рішення та нормативну основу функціонування та взаємозв'язку перелічених елементів.

Взаємообумовленість права та політики завжди була предметом наукового аналізу, як політологів, так і правників, але зараз питання загострюється через те, що „світ став свідком колосальних політичних процесів. Принципово змінюються політичні системи країн, еволюціонують форми державних структур, демократичні інститути. Модернізуються, утворюються і розпускаються міжнародні регіональні або блокові державні союзи. Настільки тісний взаємозв'язок і навіть взаємопроникнення політики, права, демократії часто дають привід для тверджень про їх ідентичність, предметно-об'єктну невіддиференційованість” [3]. Між тим, це представляється досить сумнівним,

оскільки навіть системи, що знаходяться у надтісній взаємозалежності, також мають природну (сутнісну) відмінність, а отже, характерні лише ним ознаки. Навіть функціональна цілеспрямованість даних систем вочевидь є різною. Метою правової системи виступає впорядкування суспільних відносин, тоді як політичної системи – боротьба за владу.

Так, дійсно, право виступає одним з інструментів здійснення політики і водночас нормативною основою її функціонування, в чому зокрема виявляється їхній взаємозв'язок, але кожна з досліджуваних систем зазначеними характеристиками не вичерпується, тому, як і інші підсистеми соціуму, вони частково перетинаються. Це не могло не знайти відображення у спеціальних наукових дослідженнях, де в тому числі підкреслюється органічний зв'язок політичної й правової культури, який відображає процес практичної життєдіяльності людей, включає не тільки духовне, але й практичне освоєння політики й права [4, Diomina, p. 13]. Їх низький або високий рівень також є взаємозумовлюючим, тому в країні, де невиконання політичної програми є майже нормою, лобізм великим бізнесом своїх інтересів через зрощування з органами влади процвітає, а політична відповідальність практично відсутня, правова культура є віддзеркаленням політичних процесів. У зв'язку з цим, правосвідомість населення формується під впливом усвідомлення значущості для влади лише власних інтересів, які вона переносить на нормативний рівень. Політичні процеси також накладають відбиток на формування державного апарату, що вже безпосередньо відображається на рівні юридичної практики. Тому можна констатувати вплив політики на усі елементи правової системи, але детальний аналіз дозволяє стверджувати їх опосередкованість правосвідомістю на кожному етапі. Так, низький рівень правосвідомості законодавця відбивається як на інтересах, які закріплено в НПА, так і на їх якості; правосвідомість чиновників – на правозастосовчій діяльності (яка є складовою юридичної практики), а негативні форми правосвідомості населення виступають одночасно наслідком низької правової культури та її передумовою. Низький рівень правосвідомості більшої частини населення є першопрчиною терпимості до перелічених негативних феноменів у політиці.

Акцентуючи увагу на необхідності балансування правової системи через якісні зміни правосвідомості, необхідно визнати неможливість досягнення якісних змін у цій сфері виключно правовими засобами, без удосконалення політичної системи як такої та механізмів взаємодії правової та політичної систем. У розрізі цього, набуває поширення концепція правової політики, яка виступає першоосновою модернізації обох досліджуваних систем.

Тим більше, що „роль правової політики у країнах пострадянського простору, які переживають складний перехідний період, невпинно зростає, що є результатом впливу низки чинників” [5, Isakov, p. 3]. По-перше, ця політика спрямована на упорядкування правової сфери, яка своїм юридичним інструментарієм здатна оптимізувати економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші відносини. Як свідчить практика, ефективність регулювання найбільш складних і важливих суспільних відносин значно зростає, якщо воно здійснюється засобами правової політики, оскільки передбачає цілеспрямовану діяльність на основі науково обґрунтованих механізмів, засобів і принципів із досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань держави та суспільства (і навпаки, це максимально виключає спонтанність, непередбачуваність, будь-які відхилення від визначених цілей) [6, Rudneva, Yarmysh, p. 6]. Як можна побачити з наведеної тези, вчені визнають та аргументовано доводять надтісний взаємозв'язок усіх підсистем соціальної системи та каталізацію їхнього відтворення лише у комплексі. Тим не менше, система права та правова політика через підтримку їх засобами державного примусу здатні як сприяти розвитку інших суміжних систем, так і суттєво їх гальмувати.

Спираючись на спільний досвід наук правознавства та політології, слід розуміти, що в умовах незалежної України правова політика є сучасним важливим компонентом процесів демократичної трансформації суспільних відносин узагалі та формування і

функціонування ефективної правової системи суспільства зокрема. Від правового хаосу політика страждає не менше, ніж право від свавільної політики. Будь-яка розумна політика має бути правовою – у тому сенсі, що призначена відповідати юридичним нормам, незмінно перебувати у правовому полі, відповідати ідеям прав людини [7, Getmanchuk]. За відсутності цього відбувається синхронне „розхитування” обох систем, що спостерігається на прикладі більшості країн, яким властива система пострадянського права, зокрема й України.

Крім того, можна повністю погодитись з позицією, згідно якої право в умовах плюралістичного суспільства, багатопартійності, проголошених Конституцією України (ст. 15) [8, Konstytutsia Ukrainy], має бути повністю позбавлене безпосереднього домінуючого впливу політики однієї чи кількох партій. Воно має набути природних онтологічних властивостей, відновити свою природу як феномен, набагато ближчий до моралі, економіки, соціальних відносин, ніж до політики, яка своїм впливом на право не має спотворювати сутність, першооснову правового регулювання суспільних відносин [9, Zaiets, p. 56]. Наведене дозволяє стверджувати, що зазначені аспекти в повній мірі відображають співвідношення права та політики в нашій країні та є першоджерелом несприйняття більшою частиною населення права як реального інструменту забезпечення та захисту прав і законних інтересів особи. Воно здебільшого є ситуативним, кон’юнктурним, не відображаючи загальнолюдські цінності та(або) не надаючи реальних гарантій їх досягнення, що лише поглиблює кризу в політичній та правовій системах України.

Натомість можна повністю підтримати думку О.В. Петришина, згідно з якою правова політика повинна бути орієнтована на „сприяння підвищенню рівня правосвідомості і правової культури особистості, посадових осіб державних органів і суспільства загалом, подолання правового нігілізму й інших проявів деформації правової свідомості” [10, Petryshyn, p. 31], причому варто усвідомлювати можливість досягнення цього лише комплексно: правовими та організаційними засобами.

Висновки. На основі аналізу широкої бази наукових досліджень, очевидним стає часткове співпадіння політичної та правової системи одна з одною та з іншими підсистемами соціуму, але водночас наявність ознак, характерних лише певній системі. Також знайшла підтримку і розвиток теза про доцільність лише синхронної модернізації політико-правових явищ, що повинно відбиватись на рівні правової політики, яка, у свою чергу, виступає передумовою властивого їй ступеня правосвідомості населення. Правосвідомість же за кібернетичним принципом ідентифікується в якості інтегративного елементу не лише правової реальності, а й усіх соціальних підсистем з останньою.

Усі політичні зрушення (сприятливі або ні), будучи опосередкованими правосвідомістю, призводять до її трансформацій, а через неї знаходять відображення у всіх правових феноменах, причому зворотній зв’язок також має місце. Зазначене наводить на думку, що підвищення рівня правосвідомості виключно правовими засобами представляється обмеженим саме через її інтегративні властивості. Очевидним, виходячи з цього, є висновок про ефективність позитивних трансформацій правосвідомості лише на основі залучення власне юридичних, політичних, економічних, інформаційних, організаційних та загальносоціальних механізмів.

Список використаних джерел:

- [1] Андреев С.С. Политические системы и политическая организация общества. *Социально-политические науки*. 1992. № 1.
- [2] Дзюбка І.С. Політологія: теорія політичної системи суспільства. URL: www.readbookz.com/book/180/6287.html.
- [3] Політика, право, демократія. URL: http://om.net.ua/11/11_7/11_79236_politika-pravo-demokratiya.html.

[4] Дьоміна О.С. Формування правової культури студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 33 с.

[5] Исаков Н.В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики. Ростов-на-Дону, 2004. С. 3-6.

[6] Руднева О.М., Ярмиш О.Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 груд. 2012 р.). Київ: НІСД, 2013. С. 6-26.

[7] Гетьманчук М.П., Грищук В.К., Турчин Я.Б. Політологія: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 415 с.

[8] Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

[9] Заєць А.П. Законодавча правова політика в Україні: наближення до сутності права та забезпечення його верховенства. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 груд. 2012 р.). Київ: НІСД, 2013. С. 53-61.

[10] Петришин О.В. Основні напрями формування і розвитку правової політики. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 груд. 2012 р.). Київ: НІСД, 2013. С. 28-31.

References:

[1] Andreev, S.S. (1992). Politicheskie sistemy i politicheskaya organizatsiya obshchestva [Political systems and political organization of society]. *Sotsialno-politicheskie nauki – Social and Political Sciences*. 1992. # 1 [in Russian].

[2] Dzyubka, I.S. (n.d.). Politologia: teoriya politychnoy systemy suspilstva URL: www.readbookz.com/book/180/6287.html [in Russian].

[3] Politics, law, democracy. <http://om.net.ua>. URL: http://om.net.ua/11/11_7/11_79236_politika-pravo-demokratiya.html [in Ukrainian].

[4] Diomina, O.S. (2007). Formuvannya pravovoi kultury studentskoi molodi v umovakh suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Formation of legal culture of students in the modern Ukrainian society]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

[5] Isakov, N.V. (2004). Pravovaya politika sovremennoi Rossii: problemy teorii i praktiki [Legal policy of modern Russia: problems of theory and practice]. Rostov-na-Donu.

[6] Rudnieva, O.M., & Yarmysh, O.N. (2013). Pravova polityka Ukrainy: stan, problemy kontseptualizatsii ta pidvyshchennia efektyvnosti [Legal policy of Ukraine: state, problems of conceptualization and efficiency improvement]. *Pravova polityka Ukrainy: kontseptualni zasady ta mekhanizmy formuvannia – Legal policy of Ukraine: conceptual framework and mechanisms of formation* (Kyiv, 5 December 2012). Kyiv: NISD. P. 6-26.

[7] Hetmanchuk, M.P., Hryshchuk, V.K., & Turchyn, Ya.B. (2010). Politolohiia [Political science]. Kyiv: Znannia. 415 p.

[8] Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin Of The Verkhovna Rada Of Ukraine*. # 30.

[9] Zaiets, A.P. (2013). Zakonodavcha pravova polityka v Ukraini: nablyzhennia do sutnosti prava ta zabezpechennia yoho verkhovenstva [Legislative legal policy in Ukraine: approach to the essence of law and its supremacy]. *Pravova polityka Ukrainy: kontseptualni zasady ta mekhanizmy formuvannia – Legal policy of Ukraine: conceptual framework and mechanisms of formation* (Kyiv, 5 December 2012). Kyiv: NISD. P. 53-61.

[10] Petryshyn, O.V. (2013). Osnovni napriamy formuvannia i rozvytku pravovoi polityky [Main directions of formation and development of legal policy]. *Pravova polityka Ukrainy: kontseptualni zasady ta mekhanizmy formuvannia – Legal policy of Ukraine:*

conceptual framework and mechanisms of formation (Kyiv, 5 December 2012). Kyiv: NISD.
P. 28-31.

Biography of the author:

Name: Mikhaylina Tetyana.

Academic titles: Doctor of Law, Associate Professor.

Organization: Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Personal e-mail: sk-don@rambler.ru.